

понять механизмы взаимодействия языка и общества, а также расширить представления о художественных средствах, с помощью которых авторы отражают сложность и многогранность современного мира.

Список использованных источников

1. Данилов, Д. В. Человек из Подольска: пьеса / Д. В. Данилов. — М.: Эксмо, 2014. — 128 с.
2. Коротыч, П. Тигр: рассказ / П. Коротыч // Современная проза. — 2020. — № 4. — С. 45–52.
3. Коротыч, П. Похмелье: рассказ / П. Коротыч // Литературный журнал. — 2019. — № 2. — С. 77–83.
4. Смирнова, Е. В. Агнонимия как лингвистический феномен / Е. В. Смирнова // Вестник филологии. — 2019. — Т. 12, № 3. — С. 112–120.
5. Федорова, Т. А. Агнонимия в русской литературе: теоретический аспект / Т. А. Федорова. — М.: Изд-во РГГУ, 2022. — 150 с.
6. Леонова, Т. И. Языковая игра и агнонимия в русской литературе XX–XXI веков / Т. И. Леонова // Литературный процесс. — 2020. — № 3. — С. 14–25.

УДК 811.161.3

**КРЫЛАТЫЯ ІМЁНЫ З ІНШАМОЎНЫХ КРЫНІЦ
У МОВЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА**

Іваноў Я. Я.

доктар філалагічных наук, прафесар

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

Артыкул прысвечаны праблеме фіксацыі і лексікаграфічнага апісання крылатых імёнаў з іншамоўных крыніц у творах Уладзіміра Караткевіча. Акрэсліваюцца аб'ём, састаў і прынцыпы ўкладання слоўніка, вызначаюцца зоны лексікаграфічнага апісання, падаюцца ўзоры слоўнікавых артыкулаў.

Ключавыя словы: беларуская мова, іншамоўныя крыніцы, крылатыя імёны, слоўнік мовы пісьменніка.

Крылатыя імёны – гэта адна з разнавіднасцей крылатых слоў, паводле вызначэння Г. Бюхмана, якое было сфармулявана яшчэ ў XIX ст. і не аспрэчваецца да сёння: “Крылатае слова – гэта выслоўе, выраз або ўласнае імя з любой мовы, якія часта ўжываюцца ў шырокіх колах носбітаў народнай мовы і гістарычная крыніца або літаратурнае паходжанне якіх дакладна ўстаноўлена” [9, S. XV]. У корпусе крылатых слоў беларускай мовы [3] крылатыя імёны складаюць даволі значную частку [5]. Аднак крылатыя імёны вельмі мала даследаваны, у тым ліку ў мове беларускай мастацкай

літаратуры, амаль не прадстаўлены ў слоўніках і вучэбных выданнях. Крылатыя імёны не вылучаюцца ў асобны аб’ект мовазнаўчых даследаванняў (разглядаюцца ў межах анамастыкі або пры вывучэнні прэцэдэнтных адзінак, тэкставых рэмінісцэнцый і інш.). Актуальным у гэтай сувязі з’яўляецца размежаванне імёнаў крылатых і не крылатых, а таксама крылатых і прэцэдэнтных.

Крылатыя імёны, паводле сучаснага вызначэння крылатых слоў як моўных адзінак [2], павінны абавязкова суадносіцца паводле паходжання з пэўнай тэкставай першакрыніцай, якая дэтэрмінуе вобразнае значэнне адпаведнага крылатага імя. Аднак калі імя з пэўнай тэкставай крыніцы згадваецца ў маўленні ў адносінах да яе, яно не можа вызначацца як крылатае. Так, у наступным кантэксце тры разы згадваецца імя Геракла: *І так яны хадзілі цэлы дзень. Танюткая постаць жанчыны. Вялікая постаць мужчыны. Белы цень лайкі. <...> Цвіл вакол сіні аконіт, трава, што вырасла з атрутнай сліны пякельнага пса Цэрбера. Геракл утаймаваў яго, выцягнуў з пекла і павёў на зямлі. І там, дзе падала сліна, вырастаў аконіт, падобны на сінюю зяпу страшнага пса. І нельга было не падумаць аб тым, як далёка зайшоў Геракл, калі аконіт рос нават у Прымор’і. І мужчына ішоў з сабакам, моцны і шыракаплечы, уладны і пераможны і сам падобны на Геракла.* (У. Караткевіч. “Чазенія”). Аднак толькі ў апошнім выпадку (калі мужчына параўноваецца з героем старажытнагрэчаскіх міфаў і легендаў) імя *Геракл* можна лічыць крылатым (у пераносным значэнні ‘асілак’). У двух першых выпадках яно крылатым не з’яўляецца, паколькі размова ідзе непасрэдна пра змест самой яго тэкставай крыніцы – аднаго з апавяданняў з цыклу міфаў пра дванаццаць подзвігаў Геракла (тут імя *Геракл* можна кваліфікаваць як прэцэдэнтнае – якое нагадвае пра змест пэўнага міфа і ўжываецца ў сваім прамым значэнні ‘адпаведны міфічны герой’).

Для прэцэдэнтнага імя, у сваю чаргу, зусім не абавязкова наяўнасць тэкставай першакрыніцы, дастаткова гістарычнага, культурнага, геаграфічнага або сітуацыйнага кантэксту, з якім пераносны (сімвалічны) сэнс імя ўстойліва асацыюецца ў свядомасці носьбітаў мовы. Так, у наступных вершаваных радках, выкарыстана чатыры імёны: *Да светлых зор сусвету // Імчыць, як лямант, шматвяковы жах, – // Кроў Іліяды, попел Плошчы кветак, // Рагнеды плач і Хірасімы прах...* (У. Караткевіч. “І сніў Адам”). Усе яны з’яўляюцца прэцэдэнтнымі і ўжываюцца як сімвалічныя ўвасабленні гора, пакутаў,

смерці. Аднак толькі адно з чатырох імёнаў крылатае – Іліяда (назва старажытнагрэчаскай эпічнай паэмы легендарнага Гамера пра знішчальную вайну паміж грэкамі і траянцамі). Астатнія імёны не маюць тэкставых першакрыніц, непасрэдна суадносяцца з адпаведнымі гістарычнымі падзеямі, культурнымі з’явамі, геаграфічнымі лакацыямі, сітуацыйнымі кантэкстамі. *Плошча кветак* знаходзіцца ў цэнтры Рыма і на працягу многіх стагоддзяў выкарыстоўвалася для публічных пакаранняў смерцю, на ёй усталяваны помнік Джардану Бруна, якога там спалілі ў 1600 г. па прыгаворы інквізіцыі. *Рагнеда* – полацкая княгіня, якая гвалтам была ўзятая замуж і зведала шмат гора з нялюбым мужам. *Хірасіма* – горад у Японіі, які быў цалкам знішчаны разам з жыхарамі падчас Другой сусветнай вайны ў выніку ядзернай бамбардзіроўкі з боку ЗША.

У мове твораў Уладзіміра Караткевіча ўжываецца шмат крылатых слоў, разнастайных па іх структурных і семантычных тыпах, а таксама крыніцах паходжання [4]. Сярод гэтых адзінак даволі значную частку складаюць крылатыя імёны, якія шырока выкарыстоўваюцца ва ўсіх жанравых разнавіднасцях твораў пісьменніка. Аднак крылатыя імёны ніколі не даследаваліся асобна ў мове твораў У. Караткевіча, разглядаліся толькі ў межах вывучэння прэцэдэнтных адзінак [8], інтэртэкстуальных сувязяў [7], а таксама біблейскіх матываў і вобразаў [1; 6]. Актуальным з’яўляецца даследаванне крылатых імёнаў як ідыястылістычнай асаблівасці мовы пісьменніка. Пачынаць трэба з іх фіксацыі і лексікаграфічнага апісання (што з’яўляецца актуальным у тым ліку і для складання слоўніка мовы У. Караткевіча, а таксама тлумачальнага слоўніка крылатых імёнаў у беларускай мове).

Лексікаграфічная фіксацыя крылатых імёнаў у мове твораў пісьменніка павінна быць вычарпальнай, а іх апісанне ў слоўніку комплексным, уключаць усе неабходныя лексікаграфічныя зоны: актуальная форма крылатага імя (з адзначэннем варыянтных і факкультатывных кампанентаў); даведка пра яго паходжанне (з адзначэннем аўтара і тэкставай крыніцы, калі трэба, з гістарычна-этымалагічнымі каментарыямі); тлумачэнне сэнсу (калі трэба, сітуацыі ўжывання ў маўленні); ілюстрацыйныя прыклады з розных твораў (у тым ліку і выпадкі ўжывання ў мадыфікаванай форме, якія падаюцца асобна “пад зорачкай”). Так, слоўнікавы артыкул мусіць выглядаць наступным чынам.

Атлас – у старажытнагрэчаскай міфалогіі імя аднаго з тытанаў (дзяцей бога неба Урана і багіні зямлі Геі), які трымае на сваіх магутных плячах купал неба. □ **Ужываецца як сімвал незвычайнай сілы каго-небудзь або моцы чаго-небудзь (пры неабходнасці трымаць над сабой які-небудзь вялікі цяжар).** 📖 *Будзе сонца. Пад неба ў блакіце Дуб-Атлас падставіць плячо.* (“Як сканаю — душа застанеца...”).

Аэліта – імя гераіні аднайменнага фантастычнага рамана (1923) расійскага пісьменніка А.М. Талстога (1883–1945), вельмі прыгожай дачкі ўладара марсіянскай цывілізацыі, у якую закахаўся, але вымушаны быў пакінуць на Марсе галоўны герой твора – рускі інжынер Лось, вынаходнік касмічнага карабля. □ **Ужываецца як сімвал незвычайнай (незямной) жаночкай прыгажосці, а таксама недасягальнага кахання.** 📖 *Сумесь Бураціна з Аэлітай, Зорка незгасальная ў акне, Сумная, прыгожая, забытая, Ўвечар ты прыходзіш да мяне. Смешная і нібыта заспаная, Пад пяшчотаю маёй маўчыш, А пасля аддана і рахмана Засынаеш на маім плячы.* (“Сумесь Бураціна з Аэлітай...”).

Бармалей – імя персанажа (жахлівага на выгляд ліхадзея і разбойніка, які жыве ў Афрыцы) з аднайменнай вершаванай казкі (1925) і вершаванай казкі “Доктор Айболит” (1936) расійскага пісьменніка Карнея Чукоўскага (1882–1969). □ **Ужываецца ў дачыненні да таго, хто не любіць дзяцей, каго-небудзь вельмі злога па сваім характары, а таксама жартоўна як сімвалічнае найменне хмурнога або панурага чалавека.** 📖 *Яны спявалі “джокея” і “торговца-бакалея”, нібы гэты гандляр меў другую прафесію – “бакалей” – або гэта было ягонае імя, накіталт “Бармалей”.* (“Чазенія”).

Бураціна – імя галоўнага героя (вясёлай драўлянай лялькі) з казкі “Золотой ключик, или Приключения Буратино” (1936) расійскага пісьменніка А.М. Талстога (1883–1945), створанай па матывах знакамітай казкі “Le avventure di Pinocchio. Storia d’un burattino” (1881) італьянскага пісьменніка Карла Калодзі (1826–1890), у якой драўляная лялька Пінокія часта называецца таксама бураціна (іт. *burattino* ‘лялька’). □ **Ужываецца жартоўна як найменне вясёлага і прастадушнага, але рашучага і вынаходлівага чалавека.** 📖 *Сумесь Бураціна з Аэлітай, Зорка незгасальная ў акне, Сумная, прыгожая, забытая, Ўвечар ты прыходзіш да мяне. Смешная і ні-*

быта заспаная, Пад пняшчотаю маёй маўчыш, А пасля аддана і рахмана Засынаеш на маім плячы. (“Сумесь Бураціна з Аэлітай...”).

Ванька-ключнік – імя галоўнага героя рускай народнай песні (канца XVII – пачатку XVIII стст.), у якой апавядаецца пра трагічнае каханне вельмі прыгожага прыгоннага слугі і маладой княгіні (абураны здрадай жонкі стары князь забівае Ваньку-ключніка, пасля чаго княгіня канчае жыццё самагубствам). □ **Прыгожы і моцны малады мужчына, які вельмі падабаецца жанчынам.** 📖 *Улан стаяў перад ім моцны, як Геркулес, кучаравы (“Ванька-ключнік”, – падумалася Гораву), з румянымі вуснамі і нахабнымі светлымі вачыма.* (“Нельга забыць”).

Мядуза Гаргона – у старажытнагрэчаскай міфалогіі імя адной з трох гаргон (сясцёр-пачвар са змеямі замест валос, дачок бога бурлівага мора Форкія і яго сястры Кіто), якая поглядам сваіх вачэй пераўтварала чалавека ў камень, пра што згадваецца ў эпічнай паэме “Адысея” легендарнага Гамера (IX–VIII стст. да н.э.). □ **Ужываецца як сімвал смяротнага жаху.** 📖 *Раяль бутафорскі вісіць на калоне <...> І струны, як змеі Мядузы Гаргоны, Свісіцяць на вятры і ловяць мяне.* (“Нельга забыць”).

Навуцілус (Наўтылус) – назва выдуманнага падводнага карабля (фр. Nautilus), які пабудаваў капітан Нэма – герой фантастычных раманаў “Vingt mille lieues sous les mers” (1869–1879) і “L’Île mystérieuse” (1874–1875) французскага пісьменніка Жуля Верна (1828–1905). □ **Ужываецца як сімвал тэхнічнага прагрэсу, а таксама як агульная назва таямнічых падводных караблей.** 📖 – *Гляньце, “Навуцілусы”, – сказала яна. – Дзе? – І тут ён заўважыў сам. Некаторыя ракеты не паспявалі згаснуць у паветры. Яны падалі ў ваду і танулі, і гарэлі пад вадой зелена і аранжава, і ўсё цьмяней і цьмяней па меры таго як глыбей і глыбей апускаліся ў бяздонне. І гэта было, сапраўды, як падводны водсвет пражэктараў “Навуцілуса”.* (“Чазенія”).

Святагор – імя легендарнага волата, самага старажытнага героя рускіх былін, вельмі старога, незвычайна буйных памераў і з празмерна вялікай сілай, мацнейшага за ўсіх астатніх волатаў (сюжэтная аснова былін пра Святагора склалася не пазней за X ст. незалежна ад наўгародскага і кіеўскага былінных цыклаў). □ **Ужываецца, калі трэба падкрэсліць незвычайную фізічную сілу і моц ці вялікі ўзрост каго-небудзь, а таксама даўніну існаван-**

ня чаго-небудзь. 📖 У зеляніне стаяў старажытны, маленькі, як лялька, храм Спаса на Берастове. Міхал <...> зайшоў у сярэдзіну, спуціўся ўніз па прыступках. Храм не вытрымаў цяжару год і, як Святагор, улез на калені ў зямлю. (“У шалашы”).

Сіні (Сіня) барада – мянушка персанажа з аднайменнай французскай народнай казкі “La Barbe bleue”, якую апрацаваў і надрукаваў у зборніку “Les Contes de ma mère l’Oye (Histoires ou contes du temps passé)” (1697) французскі паэт і тэатральны мастацтва Шарль Перо (1628–1703). □ **Ужываецца як агульнае найменне нейтаймаванага і жахлівага жанчынаненавісніка.** 📖 Яны ішлі і разважаліся тым, што прыдумвалі адно аднаму новыя прафесіі. – Пажыццёвы старшыня вялікай лігі суфражыстак-антыфізікаў. – Сіні барада ў касмічным маштабе. Вялікі пажырацель жанчын. *Севярын зарагатаў: – Хіба гэта прафесія? (“Чазенія”).*

Тысяча і адна ноч – назва помніка арабскай і персідскай літаратуры, які складаецца з казак і казачных апавяданняў, што на працягу тысячы і адной ночы распавядала персідскаму цару Шахрыяру яго жонка Шахразада, каб пазбегнуць прызначанага ёй пакарання (першыя згадкі аб існаванні помніка вядомыя з X ст., у поўным аб’ёме ён быў упершыню надрукаваны на арабскай мове ў 1835 г.). □ **Ужываецца як сімвалічная назва вельмі працяглага часу, доўгай затрымкі ў здзяйсненні чаго-небудзь, а таксама апавяданняў аб неверагодных прыгодах каго-небудзь або дзіўных падзеях.** 📖 *I, нібы дакараючы сябе, сказала: – Вось так жа... нечакана. У адзін дзень. Ён сказаў спакойна, але гэта было, як адчайдушнае маленне: – У мяне быў дзень і яшчэ тысяча да яго. (“Барвяны шчыт”).

Усяго ў мове твораў У. Караткевіча ўжываецца, па нашых падліках, не менш за 100 крылатых імёнаў, што з’яўляецца адным з найбольшых вялікіх колькасных паказчыкаў у беларускай літаратуры. Іх лексікаграфічная фіксацыя і навуковае апісанне дазволіць ліквідаваць белую пляму ў вывучэнні не толькі мовы твораў пісьменніка, але і складу крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Века, А. “На Беларусі Бог жыве...”: біблейскія сюжэты і матывы ў паэзіі У. Караткевіча / А. Века // Роднае слова. – 1995. – № 11. – С. 23–36.
2. Іваноў, Я. Я. “Душа крылатая ў слова!..”: крылатыя выразы і афарызмы як моўная з’ява / Я. Я. Іваноў // Роднае слова. – 2025. – № 1. – С. 38–42.
3. Іваноў, Я. Я. “Мы ловім крылатыя словы...”: крылатыя выразы і афарызмы ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў // Роднае слова. – 2025. – № 2. – С. 80–84.

4. Іваноў, Я. Я. Крылатыя выразы і афарызмы ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча: да праблемы вывучэння і лексікаграфічнага апісання / Я. Я. Іваноў // Роднае слова. – 2025. – № 10. – С. 52–56.

5. Іваноў, Я. Я. “Як хораша гучыць – крылатае імя!”: крылатыя імёны з іншамоўных крыніц у беларускай мове / Я. Я. Іваноў // Роднае слова. – 2025. – № 11. – С. 52–56.

6. Лявонава, Е. Інтэрпрэтацыя біблейных вобразаў у літаратуры : Марыя Магдаліна ў рамане У. Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” / Е. Лявонава // Роднае слова. – 2001. – № 11. – С. 9.

7. Радкевіч, В. І. Інтэртэкстуальныя сувязі і іх спецыфіка ў рамане Уладзіміра Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” / В. І. Радкевіч // Веснік БДПУ. Серыя 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2018. – № 3. – С. 127–131.

8. Шэцка, Л. М. Ідыястыль У. Караткевіча ў аспекце тэорый інтэртэкстуальнасці і прэцэдэнтнасці / Л. М. Шэцка // Известия ГГУ им. Ф. Скорины. Серия “Гуманитар. науки”. – 2019. – № 1 (112). – С. 157–163.

9. Buchmann, G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. 32 Aufl. / G. Buchmann. – Berlin, 1972. – XVI, 1039 S.

УДК 37.013.73:004.9:316.77

**ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В РАЗВИТИИ
ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
АКТУАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ «СЕМЬ ГРАНЕЙ
ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ» К. БРЮС**

Стрелкова И. Б.

канд. пед. наук, доцент

Республиканский институт профессионального образования, г. Минск

Раскрыто содержание концепции «Семь граней информационной грамотности» К. Брюс (Ch.S. Bruce) (1997) и предложены пути ее актуализации в условиях цифровой образовательной среды. Представлена учебная программа повышения квалификации «Цифровые инструменты формирования информационной культуры педагога профессионального образования», разработанная на основе данной концепции, и результаты ее апробации на базе Центра опережающей профессиональной подготовки Удмуртской Республики (Ижевск, РФ) в июне 2025 г.

Ключевые слова: информационная культура; информационная грамотность; педагог профессионального образования; концепция К. Брюс «Семь граней информационной грамотности»; цифровая образовательная среда.

Требования современного рынка труда, отраженные в перспективных моделях компетенций, четко определяют запрос на специа-